«Әйтелмәгән васыять» әсәрендә хикәяләү юллары

Г.Р. Гайнуллина,
КДУ

Әмирхан Еникинең «Әйтелмәгән васыять» (1965) хикәясе язылу вакытыннан башлап бүгенге көнгәчә татар укучысының иң яраткан әсәрләреннән берсе булып кала килә. Татар кешесенең милли йөзен бөтен барлыгында яктыртуга ирешә алган әдипнең шагыйранә осталыгы нидә соң? Мөгаен, бу сорау әдип иҗатының таҗы булган әсәргә кайта- кайта бәя бирергә, эзләнергә чакырадыр да. Ике бүлектән торган әсәр тексты гүяки татар кешесенең иң тирәндә яшерелгән эчке дөньясын ача, аның үзенә дә әйтергә кыймаган серен – матурлыкка мөнәсәбәтен сөйләп бирә.

Ә.Еникинең хикәяләү осталыгы нидән гыйбарәт соң? Хикәяне шул юлдан китеп бәяләү кайбер сорауларга җавап табарга ярдәм итә.

XX гасырның 60-елларында әдәбият гыйлеменең бер тармагы – хикәяләү нәзарияте калыплаша. Сәнгатьчә фикерләүнең коммуникатив мөмкинлекләрен нигезле өйрәнүне күздә тоткан нәзари дисциплина алга куйган максат-бурычлары белән структурализм һәм рецептив эстетика арасында торучы тармак кебек кабул ителә. Нарратологиядә әдәбиятның коммуникатив асылы түбәндәгечә билгеләнә:

1) әсәр тексты мәгълүматны (коммуникатны) җиткерүче автордан, әдәби текстан (коммуникат үзе), коммуникатны кабул итүче – укучыдан торган чылбырны тәшкил итә;

2) мәгълүматны җиткерүче коммуникатны билгеләргә төреп тәкъдим итә;

3) әлеге билгеләр системасы әдәби-мәдәни традицияләргә нигезләнеп тудырыла, укыла.

Соңгы ике шарт әдәби әсәрнең коммуникатив асылын билдыра, автор белән укучы арасында күпер тудыра. Шул нигездә әдәби текстның үз эчендә автор-укучы мөнәсәбәтләре табыла, билгеләнә.

Хикәяләү теориясенең бер юнәлеше хикәяләү баскычларын өйрәнә, ягъни әдәби текстның коммуникатив аурасын, текст эчендә форма ягыннан билгеләнеш алмаган хасиятен таба. Икенче – дискурсив баскыч текстның үз эчендә табылган дискурсларны, ягъни сөйләм эшчәнлеген оештыручы махсус кагыйдәләр, юлларны өйрәнә. Хикәядә аралашу, П.Ван ден Хевель фикеренчә, нарратор (хикәяләүче) һәм персонаж-акторлар тарафыннан белдерелгән дискурсларга нигезләнә. Әлеге ике дискурс хикәяне оештыра, бу хикәя үз чиратында роман дөньясының бер өлешен тәшкил

итә. Шул рәвешле, бу баскычта әдәби текст эчендәге дискурслар арасындагы (әйтик, текст дискурсы, персонажлар дискурсы һ.б.) мөнәсәбәтләр өйрәнелә. Димәк, әдәби текст интертекстуальлек һәм рефлексия ягыннан бәяләнә. [4;164-169]

Әмирхан Еникинең «Әйтелмәгән васыять» хикәясе шәркый укылышта галәм сулышы, Аллаһ илчесе кебек кабул ителгән җил образының [3;37] хикәяләүче тарафыннан тәкъдим ителүе белән башланып китә. Укучы йомшак, җәйге дип сурәтләнгән илаһи чынбарлыкны тоя, ул иркен сулышлы яңа халәткә чакырыла. Кылганнарның «акрын гына кыштырдап, бик тырышып һәм бик кабаланып йөгерүендә» укучы үзенең даими халәтен танып ала. Шул рәвешле текст эчендә репрезентация (хикәяләү) һәм контроль функциясен үз өстенә алган нарратор (хикәяләүче) һәм наррататор (күзалланган әңгәмәдәш) урнаштырыла, соңгысының күңел каршылыгы атала. Хикәяләүче тарафыннан авторның укучыга әйтер сүзе барлыгы җиткерелә: «Колын булып уйнаклап, шул кылганнар артыннан чабасы да чабасы килә.» «Буш, киң, тын, моңсу» дала пространствосы – автор күзаллаган укучыдагы күңел халәтенең билгеләнеше. Хикәяләүче әңгәмәдәшнең башкорт кешесе булуын да әйтә, авторны башкорт кешесе күңелендәге аңлап-бәяләп бетерелмәгән каршылыклы хисләрнең борчуы укыла: «йөгереп уйныйсы, ятып елыйсы килә бу тын, буш, моңсу башкорт даласында.» Алга таба укучы пространствосында (көмешләнеп дулкынланган кылганнар арасында) барлыкка килгән персонаж галәм сулышын җиткерүче вазифасын башкара. «Ак яулык бөркәнгән, альяпкыч бәйләгән, күлмәген ыштан бөрмәсенә кыстырган кечкенә буйлы арык кына әби» гүяки ике дөньяны – фани һәм бакыйны тоташтыручы. Аның яшәештәге төп бурычы атала: нәсел-ыру турында кайгырту, аны киләчәкле – ризыклы итү (казан астына ягарга кирәккә кизәк җыю, балалары кайтуына өметләнеп маен-күкәен җыю, итен-казылыгын каклау, шомыртын, эремчеген, корытын киптерү). Хикәяләүче укучыга акрын гына кайнап пешкәнгә чирәм исе кергән ашның тәмен әйтеп, әлеге чынбарлыктагы ***гармониянең серен*** ача. ***Тормышның яме – илаһи башлангыч белән билгеләнгән гамәлеңне үз көенә, кабаланмыйча башкаруда***. Илаһи югарылыкта калу өчен таяныч турында мәгълүмат портрет деталенә туплана: «Сул беләгендә аның иске чиләк, уң кулында нечкә таяк.» Таяк детале Миңлебай карт образына бәйле дә кабатлана. Хикәяләүче күзалланган әңгәмәдәшкә әхлакый таяныч турында искәртми микән? Иске чиләк детале, тормыш дәвамында гел кирәк булып торучы буыннардан килгән яшәү тәртибе, озак гасырлар буе *эзләнгән*, җыела-туплана килгән тәҗрибә, бәхетле яшәү юлы хакындагы мәгълүмат дигән тәэсир кала: «Шул таягы белән

ул кизәкне чирәмнән куптарып әйләндерә дә аннары иелеп алып чиләгенә сала. Тагын як-ягына карап *эзләп* китә. Тагын кизәкне, чирәмнән куптарып, чиләгенә алып сала...» Казан астында утны сүндермәс өчен сирәк булган кизәк детале киләчәк турында кайгыртып яшәргә бурычлы төркем белергә тиешле яшәү кагыйдәләренең белдерелеше кебек аңлана. Димәк, ***буыннар тәҗрибәсен кабул итми торып, илаһи башлангыч белән билгеләнгән гамәленңне башкару мөмкин түгел***.

Төенләнештә әбинең хәле авыраю турында хәбәр итү аша хикәяләүчегә гармониянең юкка чыга баруын әйтү вазифасы йөкләнә. Бу турыда анда «авыл кырындагы чирәмлектә хәзер кизәк аз табыла» дип искәртелә: «... колхоз терлекләре монда йөрмиләр, ә бәләкәй генә авылның үз бозаулары салып калдырган «беленнәр» күпме генә соң ул!» Димәк, матур гадәтләргә корылган тормышны бер төркем кешеләр генә тотып тора алмый, идеология корган яңа тәртипләр артыннан баручылар гармониягә хилафлык китерә дип наррататорга гаеп ташлана. Әбинең хәле тәфсилләп тасвирланган урында хикәяләүче белән укучы бер булып сөйләшергә тиешлеге күздә тотыла. Чынбарлыкның яшәү/үлем чигенә җитүе белән бәйле укучы күңеленә моң кереп урнаша.

Күңеленә моң булып кереп урнашкан персонаж белән укучы янәшә атлый: «читән буйларында котырып кычыткан үскән тар тыкрыктан узып, бәбкә үләне түшәлгән киң урамга килеп чыга». Бирεдә очраган Миңлебай карт коткаручы, юатучы, үзгә юл тәкъдим итүче кебек кабул ителә. Галимнәр белән килешеп, ап-ак кылдай сирәк сакаллы Миңлебайның Зирәк карт архетибы вазифасын башкаруын әйтеп була. [1;112-113]

«Торна шикелле нечкә озын аяклы, какланып беткән бу чандыр бабай» әбине функциональ яктан кабатлый да кебек. Укучы авылның иң карт кешесе белән инде беркадәр әзерлекле килеш очраша, тик ул әле хакыйкатьне кабул итәргә әзер микән? Хакыйкатьнең «ничә яшьтә икәнен үзе дә белми торган» карт тарафыннан белдерәчәге укучыга алдан искәртелә. Хәзер укучы ниндидер эчке борчылу, ә бәлки каядыр шом белән сүз китә. Хикәяләүче укучының игътибарын җәмгыятьтә барган үзгәрешләргә (исемнәр үзгәрү, фән-техника алгарышына) бора. Аларның карт тарафыннан табигый кабул ителүе укучыга күрсәтелгән юнәлеш түгелме? Югыйсә, Ә.Еники ни өчен картның самолеттан бүре атып йөрүләренә мөнәсәбәтен тасвирлый. Наррататорга ***хакыйкый үзгәрешләр кеше күңелендәге үзгәрешләр генә ул*** дигән мәгълүмат җиткерелә. «Кешенең үз йөрәге, үз кулы» башкара торган гамәл генә аның хисенә үтеп керә. *Үз* йөрәгең белән ***чит*** әдәпне кабул итү хис-кичерешләрдә ***каршылык*** уята түгелме? Шул рәвешле, авторны борчуга салган буыннар

тәҗрибәсеннән читләшкән укучы асылда үзенең каршылыклы хисләренә аңлатылыш таба.

Шул урында автор укучыны башка юнәлешкә бора. Хикәяләүче картның бу дөньяда гамәле юк икәнен әйтә. «Ул какланып беткән тәнендә бары җан асрый. Алдына куйганны утырып ашый, ястыгын тәгәрәтә дә ятып йоклый, шулай итеп гомерен суза да суза.» Димәк, карт үлем ягына борылган, укучы аны шулай кабул итәргә тиешме? Шул урында автор картның «ялан таптарга яратуын» сурәтләп, аның бу яшәештәге вазифасын тамгалый: «Һәр көнне иртәнге чәйдән соң ул, озын карагай таягын тотып, торнаныкыдай нечкә аякларын сыгылдырып кына буш урамнан уза, кырга чыга һәм күзе караган якка таба китеп бара. Берәр түбә җиргә менгәч, озын таягын ике учлап, ерак кырларга тик кенә һәм озак кына карап тора.» Укучы карт образына салынган ***яшәешнең бөтенлеген саклап торучы беркайчан да югалмаячак әхлакый кануннарны*** укый. Еникинең Миңлебай карты кешенең гармониягә омтылышын, юлын күзәтеп торырга, бәяләргә тиешле укучы күңелендә гасырлар дәвамында уелган мәгълүмат-кануннар, буыннардан килгән ныклы нигез ул. Укучы үзендәге «Миңлебай карт»ны табарга, аның белән килешеп гомер итәргә, ниһаять, учагындагы утны сакларга бурычлы икәнлеген таный.

Акъәби-Миңлебай картның үзара хәл белешүен укучы *гармонияне саклау* кебек укый: «Юлында очраган һәр кешегә үзе башлап дәшми, ә берәрсе: «Саумы, Миңлебай бабай?» – дип дәшсә, «Ару әле» яки «Шөкер!» дип кенә узып китә.» Кеше барлык гамәлләрен әхлакый кануннар ноктасыннан бәяләп, башлап үз күңеле белән киңәшеп яшәсә генә гармониягә ирешә, хәле ару була, ди автор. Үз йөзеңне югалтмыйча гомер итү генә кешегә үзен бәхетле тоярга, җан тынычлыгына ирешергә мөмкинлек бирә. Карчыкның кыз вакыттагы сафлык-оялчанлыгын җуймавы (авызын учы белән генә каплый төшеп сөйләшүе), текстта аны Акбикә һәм килен дип атау шул мәгънәне укырга ярдәм итә: «Менә бүген дә карчык, йөзгә-йөз очрашкач дәшмичә китүне килештермичә, үзе башлап, аңа:

– Нихәл, арумы, Миңлебай агай? – диде, авызын учы белән генә каплый төшеп.

– Ә, синмени әле бу, Акбикә килен? Шөкер! – диде карт, тукталып. Җитмештән узган карчык аның өчен һаман да килен иде әле, һәм Акбикә дип тә бары ул гына дәшә, югыйсә авыл халкы карчыкны күптән инде Акъәби дип кенә йөртәләр.» Биредә А.Гыйләҗевның Бибинуры белән уртак якны билгеләп үтәргә кирәк: авыл кешесе – тирәлек Акъәби, Бибинурларга үткән заманга нисбәтле үлә баручы чынбарлык дип карый. Кешенең эчке дөньясының камиллегенә тирәлек тискәре йогынты ясый ал-

ный, бары кеше үзе теләп үзгәрә, асылыннан китә, ди 60-80-еллар прозаиклары.

Ниһаять, укучы үзе көткән сүзне укый. Карт теле белән ***буыннар өчен җаваплы булу турындагы хакыйкать*** әйттерелә һәм текстта кайма хасил итә: «Казан астында утның өзелмәве яхшы.» Димәк, татар кешесенең иман-әхлагы шул бизмәнгә салына. Бу өлештә исә буыннар тәҗрибәсеннән читләшкән укучы үзендәге «Миңлебай карт»ны укып, каршылыклы хисләрен җиңү өчен җавап та таба: «Үтәр, Алла боерса, үтәр, бик күпне үткәрдек, – диде карт, ияк очында гына ябышып торган берничә бөртек ап-ак кылдай сакалын селкетеп. – Ярый, кортка, юлыңда бул! – Һәм карт, озын аякларын сыга биреп, китеп тә барды.» ***Бик күпне үткәреп җибәрә белү – җаваплылык хисен алга куеп үз юлыңның дөреслегенә ышанычны җуймау ул***, ди 60-80-елларның йөзен билгеләүче әдипләр.

Хикәяләүче укучыны Акъәбинең күңел дөньясына *алачык* детале (йорт пространствосы) аша алып керә: «Бу эчтән балчык белән сылаштырылган җир идәнле алачыкта аның барлы-юклы савыт-сабасы да тора, шунда аш-суы да пешә иде.» Бу – әбинең гомер итү дәвамында үзгәрмәгән яшәү тәртибе, рухы гәүдәләнеше. Димәк, заманалар үзгәрсә дә, рух, җан үзгәрми. Ләкин хикәяләү башка якка борыла. Сынмас-какшамас кануннарны йөртүче Акъәби «урам тәрәзәләре ябык, әрем себеркесенең исе аңкыган салкынча өенә керде, сәке түренә бөкләп куйган ястыгын җәйде дә, бисмилласын әйтеп, сырган юрган белән ябынып, бөгәрләнеп кенә ятты.» Кешенең дөнья өчен ачыклыгын белдерү символы булган *тәрәзә* [2;59] деталенә салынган эчтәлек аша укучы бу рухны билгеләүче кануннарның бетүгә дучар ителгәнлеген укый. Димәк, кешенең илаһи башлангычтан ерагаю дәвере якынлашу котылгысыз. Укучы әбинең авыруы турында тетрәнеп укый. Нарратор белән наррататорның хисләре уртак: әлеге «утлы мич өстендә генә пешергән карлыган кагы салган куе чәйле учак» таралыр микәнни? Әбинең ябык куллары, калтыранган иреннәре шул турыда искәртәләр түгелме?

Хикәяләүче укучыны Акъәби пространствосына алып кергәннән соң, ә бәлки, шул җылыга, нурга төргәнннән соң, аның яшәү тәртибе белән таныштыра. Биредә карчык текстта хәрәкәт вазифасын башкаручы герой булырак катнаша, үз тарихын сөйли. Ул идеаллаштырган чынбарлык, аны бәхетле иткән матур дөнья болай тасвирлана: «Шушы Юлкотлыда туган ул, үскән ул, шушы Каһарман карт өенә килен булып төшкән, шушында илле биш ел яшәгән, уллар-кызлар үстергән.» Башка матурлык аңа ят. Туган җир темасына төреп автор кешенең хәттә ялгыз калса да үз асылыннан баш тарта алмаячагы турында искәртә. Димәк, ***иң куркыныч җимер-***

геч көч ул – үз йөзеңне югалту диләр әлеге дәвер прозаиклары (А.Гыйлҗевның Мирвәлие, Х.Сарьянның Раббание һ.б.). Ялгыз калганнан соң карчыкның тормышы үзгәрә, рухы үзгәрми. Ул ***яңа чынбарлыкны идеал итә***: «асылда җәйнең бер атна-ун көне өчен генә яши ул һәм ел буе диярлек шуңа әзерләнә.»

Укучы хикәяләүче сөйләме аша карчык тудырган чынбарлыкның асылда ялган икәнлеген белә, тетрәнә. Ана яшәгән яңа чынбарлыкта газиз балалары да, оныклары да гел башка идеалларга табыналар. Полковник улының туган авылына керергә вакыты юк, аның улы Суфиян исә «бабушкасын» аңламый. Шул рәвешле автор хикәяләүче белән укучыны тагын да якынайта. Хикәяләүченең бригадир Сәетгали турында әбинең үз балалары, шулай ук шәһәрдә аны караган докторлар белән чагыштырып әйтүе укучыны уйга сала. Актор вазифасын башкарган Сәетгалинең кайгыртучанлыгы Гөлбикәнең ясалмалыгына бәя бирү өчен кирәк: «Үтә күрсен! – диде Сәетгали, карчыкка тагын да сынабрак карап. Юк, шулай да карчыкның хәле бер дә шәпкә охшамый, йөзе лимон кебек сары, күзләре тоныкланып тора.» Хикәяләүче тарафыннан мотоциклның тавышы «бөтенләйгә тынды» дип хәбәр итү дә очраклы түгел, карчык соң мәртәбә ихлас кайгыртучанлык белән очраша. Купшы киенгән Гөлбикә кызының һәм мәһабәт гәүдәле киявенең үз-үзен тотышы укучыда чиркану хисе уята.Машинаның кара эзе асылларын үзгә идеалга алыштырган кешеләрнең үзләреннән соң калдырган кара көче кебек укыла.

Хикәяләүче сөйләмен Акъәби халәтен тасвирлау белән үреп бара.Тәрәзә капкачлары ачылу – карчыкның бу чынбарлыкка җавабы, карашы кебек аңлана. Юк, карчык балалары яшәгән чынбарлыкка күз йоммый, бары шул чынбарлыкны үз пространствосы яктылыгына күмәргә тырыша – тәрәзә капкачларын ача. Тик кәфенлеген онытып калдыруга кызының битарафлыгы аның бөтен өметләрен сызып ташлый.

Хикәяләү акрынлап карчыкның өметләре җимерелү ноктасына таба хәрәкәт итә. Карчыкның үз сөйләме белән аның чарасызлыкта калуы билгеләнә: «Юк, аның шушында, карты җан биргән кечкенә өендә үләсе, авылдашлары кулы белән кечкенә авыл зиратына – карты һәм яшьли үлгән сабыйлары янына куеласы килә иде.» Яшәү һәм үлемне билгеләгән пространстволарның кечкенә дип аталышы якын, кадерле, үз дигән мәгънәне көчәйтеп килә. Бу урында Гарифә образына салынган эчтәлекне дә билгеләп үтик. Әбине ихлас кадерләгән саф күңелле кыз гүя укучыга «ияреп йөри.» Ул берөзлексез хәрәкәттә, тиешле гамәлне җиренә җиткереп башкара, Миңлебай картның ахырда аңа эндәшүе очраклы түгел. Гарифә Акъәбинең рухын саклый, аңа атап әйтелгән реплика (Аккилен кайтмады-

мы әле?) авторның текст ахырында укучыга «Аккиленнең исәнлеген кайтартасыңмы?» дип мөрәҗәгать итүе ул. Акъәбине озата калган авылдашлары, малайлар образлары кешеләрнең һәрдаим шул рухи яктылыкка сусап яшәүләре, аны югалтмаска тырышырга тиешлеге турында искәртә.

Алга таба икенче бүлектә хикәяләүче әлеге рухның юкка чыгарылу фаҗигасе турында сөйли. Кечкенә бүлмә пространствосы, тар карават, ак түшәм детальләре, өйдәге ясалма чисталык, авыру кешегә аерым савыт-саба, балаларының аерым игътибары, докторлар китүгә кызының бик җитдиләнеп китүе – барысы да кешенең үлемгә дучар ителгәнен искәртеп торалар. Бу очракта үлемнең котылгысызлыгы куркытырга, шомланырга мәҗбүр итәргә тиеш. Укучыны шул хисләр били дә. Хикәяләүче укучыга беткәнче хәрби кеше Суфиян, өч башкорт бичәсенә торырлык юан, мәһабәт, ап-ак Мария Васильевна турында сарказм белән хәбәр итә. Автор чит әдәпне үз чынбарлыгына урнаштырган Суфиянның, аларның уллары Геннадийның көлке хәлдә булуларын күрсәтә. Хикәяләүче сөйләменең актор персонажлар Татьяна, Светлана, Рита, Борис сөйләме белән аралаштырылуы яңа чынбарлыкка шул ук ноктадан бәя бирү максатыннан: «Шушы икән инде ул папаларына мама тиешле әби-карчык! Үзе кечкенә, үзе арык, өстенә киң җилкәле әкәмәт күлмәк кигән, башына вак кына чәчәкле сары яулык бәйләгән, в общем, типичная башкирка икән.» Балаларның әбинең Пермьдагы зур кызын эше күп булганга чакыртмаулары, Казакъстандагы кече улын борчымаулары турында хәбәр итү әлеге чынбарлыкның асылына бәя бирү өлеше дә, шул ук вакытта укучы күңелендә бу күренешкә протест тудыру омтылышы да.

Алда фаҗигане көткән укучы өчен беркадәр үзгә сурәт тудырыла. Әби «түм-түгәрәк битле, кап-кара күзле йомшак, пакь, татлы оныгы Гүзәл дәньясы белән очраша, аның абыйсы Равилне дә якын итә. Алар хикәядәге аклыкны яңадан тергезергә ярдәм итә, уйга чумган укучыга яңа сулыш өрә кебек. Шул дулкын белән килеп кергән Шагыйрь образы әсәрдә авторның укучы белән сөйләшүендә яңа юл табуы кебек кабул ителә. Бу уйчан, сәер кеше авторның нарратор кабул итәргә тиешле фикерен җиткерә, рухи ныклыкның нигезен ача. Аның белән әңгәмәдә Аксылу, Аккиңгә образлары берләштерелә: «Димәк, син гомерең буе ак кеше булгансың икән… Менә миңа да шундый әсәй кирәк иде». Шагыйрьнең «Әсәй сакалы агарган кешегә дә кирәк икән» дигән репликасы буыннар дәвамында тупланган әхлакый кануннар, рух, ***аклык кешене гомере буе саклап, яклап торырга сәләтле көч дигән автор карашы*** кебек укыла. Иң мөһиме – саф күңеллелек кешенең бәхетле яшәешен тәэмин итүче бердәнбер көч тә. Көчле рухлы карчык бүгенгесен ничек бар шулай ка-

бул итә, әйбәт саный, чөнки, ничек кенә булмасын, үзенә хыянәт итмәде бит. Сөйләшү иң киеренке ноктага житә. Бәхетле булыр өчен бабайлардан килгән бөтен яшәү рәвешен үзгәртмичә кабул итү мөмкин хәл түгел ул дип автор белән бәхәсләшкән укучыга сүз әйтелә: «... яңа заман яңа бай-лыклар тудыра, ләкин искенең дә яхшысын саклый белергә кирәктер ләба-са!» – дип әрни автор карашын житкерүче шагыйрь. Акъәби җавабында исә галәм сулышын житкерүче вазифасы укыла: «***Халыкныкы халыкта саклана, югалмас, Алла бирсә!***» Димәк, Ә.Еники ***укучыга Аклыкны «рәсүлнең тырнагыдай» саклау бурычын йөкли, ышаныч белдерә***. Бу ышаныч укучыны канатландыра. Текстта шагыйрьнең жырлап җибәрүе, Әнкәй куллары турындагы җылы рух тирәсендә нарратор белән наррататор бер дулкынга көйләнә. Бу урында Тукайның «Туган тел»е искә алыну шагыйрьне, Акъәбине, автор һәм укучыны берләштерә, якынайта. Укучы күңеле әлеге бердәмлекне тоюдан яктыра, яңа эчтәлек белән байый.

Шул халәттә автор укучысына буыннардан килгән сүз-васыятьне житкерә. ***Васыять – яшәү/үлем чиген үткән бәхәссез хакыйкать мәгънәсендә укучы күңелендә уелган образ***. Нарратор һәм нарратор арасында мөнәсәбәтләр урнашкан очракта ***васыять әйтелә – укучы чынбарлыгының хис катламына үтеп керә***. Бу сүзне Гөлбикә, Суфияннарның яшәү тәртибен үз иткәннәр ишетә алмый, ди текстта хикәяләүче. Васыять, ниһаять, укучыга ышанып, өмет баглап, аңа бәхетле гомер теләп сызылган юл. Иркен сулышлы, рәхәт тормыш өчен сөттәй йомшак, саф сулы Аслы күлдә коену кирәк. Су һәм җил янәшә – яшәештәге гармонияне белдереп килүче символлар [3;37], Зиятүләк белән Сусылу турындагы миф тормышны табигый агымында тоткан буыннардан килгән мәгълүмат, Нора тавы – хакыйкатьнең үзе кебек аңлана. Ахыр килеп, татар, башкорт кешесенә буыннар сызган юл нидән гыйбарәт соң? ***Бәхетле булыр өчен сине үз иткән пространствоны (туган җирне, торган җирне) якын итү кирәк. Сине чынбарлык белән таныштырган кешене – атаны хөрмәтләү кирәк. Сиңа ышаныч белдергән ананы олылау кирәк. Сине олылап торган кешеләргә рәхмәтле булу кирәк. Юлың котлы булсын дип башкаларга теләү кирәк, бәхетле булу юлын буыннарга тапшыру кирәк. Иң мөһиме – дөньяны аналарча кайгыртучанлык һәм җаваплылык тоеп ярату кирәк.***

Хикәяләүдә бу өлеш Акъәби- Гүзәл сөйләшүе белән төгәлләнә. Укучы Акъәбинең Гүзәлгә әйтергә кыймаган сүзен ишетә, тагын бер кат йөрәгеннән үткәрә. Гүзәл шулай ук – авторның көтелгән укучысы. Әбинең күзләре Гүзәлнеме, зур кызын, кече улын көтеп йомылмаганмы – ачык кала. Һәрхәлдә автор гүяки васыять ишетелерме, саф рух югалмасмы дип борчылган ана күзләрен тасвирлый.

Хикәяләүче тарафыннан кеше соңарып булса да үз асылына кайтачагы ананы җирләү һәм сандык белән очрашу вакыйгаларында кабатлана. Ак балчык өеме янында сызланып әйтелгән шагыйрь сүзләрен автор һәркем үзенә әйтергә тиешле сүз буларак яңгырата: үз җаныгыз, рухыгыз турында ни беләсез, күңелегез сыкрамыймы? Һәркем үз намусы алдында, буыннар алдында җавап тотачак. Матурлыкны, игелекне, сафлыкны бәяли беләбезме (тәңкәле кара җилән, хәтфә камзул, тәңкәләр, муенса, чулпылар детальләре) үз рухыбызга хуҗа була алабызмы (чуклы камчы детале)? Әллә күңел төпкелендә тирән яшерелгән сафлык, игелеклелек, сабырлык кебек яшәү кагыйдәләре тормыш ваклыклары арасында югалдымы, үткәннәргә бәйле хакыйкать кенә булып калдымы? Укучы күңелендә Миңлебай карт йөзъяшәр хакыйкать бизмәне булып торыр дигән автор теләге текст ахырында хикәяләүче белән укучы арасындагы күперне ныгыта, җуелмаслык итә. Хикәяләүне шулай оештыру Әмирхан Еникигә укучы күңелендә алыштыргысыз урын билгеле.

Әдәбият:

1. Давлетшина Л.Х. Мифологизм в татарской прозе конца XX – начала XXI вв. / Л.Х.Давлетшина.– Казань: РИЦ «Школа», 2006.– 140 с.

2. Заһидуллина Д.Ф. Әдәби әсәргә анализ ясау: Урта гомуми белем бирү мәктәбе укучылары, укытучылар, педагогика колледжлары өчен кулланма / Д.Ф.Заһидуллина, М.И.Ибраһимов, В.Р.Әминева. – Казан: Мәгариф, 2005. – 111 б.

3. Заһидуллина Д.Ф. Дөнья сурәте үзгәрү: XX йөз башы татар әдәбиятында фәлсәфи әсәрләр: Монография / Д.Ф.Заһидуллина. – Казан: Мәгариф, 2006. – 191 б.

4. Ильин И.П. Постмодернизм. Словарь терминов / И.П.Ильин.– М.: ИНИОН РАН (отдел литературоведения) – INTRADA, 2001.– 384 с.

Ә.Еники әсәрләрендә сәнгатьчә осталык гәүдәләнеше

Г.Р. Галимова

Буа шәһәре, лицей-интернат

Дөньяда бер кеше дә барлык фәннәрне өйрәнеп бетерә алмый. Аның өчен кешенең гомере җитми. Берәү очучы, икенче берәү юл төзүче, өченче берәү агроном була. Димәк, һәркем үз өлкәсе буенча бер-ике фәнне яхшы белә, шуны өйрәнә. Ләкин дөньяда барлык кеше дә – очучы да,